
Represje wobec Polaków w ZSRR w latach 1937–1938 : wstęp od Redakcji

---

Polityka i Społeczeństwo nr 5, 195-197

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

REPRESJE WOBEC POLAKÓW W ZSRR W LATACH 1937–1938

Wstęp od Redakcji

Od początku istnienia ZSRR (do 30 grudnia 1922 r. Rosji Radzieckiej) trwały represje, które po rewolucji i wojnie domowej ponownie nasiliły się, zwłaszcza w drugiej połowie lat trzydziestych. Teoretyczne uzasadnienie krwawych represji („jeżowszczyzny”) dało Plenum KC Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) (23 lutego – 5 marca 1937 r.). Pierwszymi ofiarami prześladowań stali się Polacy już na początku lat trzydziestych. W ramach tzw. polskiej operacji, która trwała od 20 sierpnia 1937 r. do 17 listopada 1938 r., w rzeczywistości dłużej, aresztowano – według ustaleń Nikity Pietrowa – z górą 150 tys. osób, z czego ponad połowę rozstrzelano¹. Był to przejaw ludobójstwa wobec mniejszości polskiej w ZSRR. Równocześnie z „operacją” przeciwko Polakom represjonowano również inne narodowości, m.in. Niemców, Bułgarów, Węgrów, Łotyszy i Macedończyków. W sumie od 1 października 1936 r. do 1 listopada 1938 r. w ZSRR aresztowano 1 565 041 osób². Głównym argumentem uzasadniającym prześladowania Polaków była rzekomo ich działalność szpiegowska, zwłaszcza powiązania z Polską Organizacją Wojskową, którą miał się posługiwać polski wywiad. Był to zarzut nieprawdziwy, ponieważ organizacja ta kilkanaście lat wcześniej zakończyła działalność³. Oskar-

¹ N. Pietrow, *Polska operacja NKWD*, „Karta” 1993, nr 11, s. 40.

² Tamże, s. 39.

³ POW – Polska Organizacja Wojskowa powstała z inicjatywy Józefa Piłsudskiego w październiku 1914 r. w Warszawie. Piłsudski był jej pierwszym Komendantem Głównym, a po nim od lipca 1917 r. Edward Rydz-Śmigły. Początkowo celem POW była działalność wywiadowczo-dywersyjna przeciwko Rosji. Uczestniczyła w przejmowaniu władzy w Galicji i w Królestwie Polskim. W grudniu 1918 r. została wcielona do Wojska Polskiego. W lutym 1918 r. powstała POW zaboru pruskiego, a rok później POW Górnego Śląska. Na Ukrainie działała do czerwca 1920 r.

zenia te najwcześniej pojawiły się na Ukrainie. O kierowanie POW na terytorium ZSRR od 1933 r. obwiniano Tomasza Dąbala, którego aresztowano 29 grudnia 1936 r. (w dniu jego urodzin) i wymuszono od niego w śledztwie te zeznania⁴.

Nikołaj Jeżow⁵, szef służby bezpieczeństwa, w pierwszej kolejności chciał się rozprawić ze starą gwardią pracowników NKWD⁶, pamiętających jeszcze czasy Feliksa Dzierżyńskiego (1877–1926), organizatora i pierwszego przewodniczącego WCzK⁷ (działała przy Radzie Komisarzy Ludowych) oraz pierwszego komisarza ludowego spraw wewnętrznych (od 30 marca 1919 r.)⁸. Później aresztowania zaczęły przybierać coraz szerszy zasięg. Zapadły decyzje o przedłużeniu tej akcji,

---

⁴ Tomasz Dąbal, ur. 29 grudnia 1890 r. w Sobowie, pow. Tarnobrzeg. Działacz polskiego i międzynarodowego ruchu ludowego i komunistycznego. Jeden z przywódców „Republiki Tarnobrzeskiej” w listopadzie 1918 r., poseł do Sejmu Ustawodawczego (1919–1922). 7 listopada 1922 r. skazany na 6 lat ciężkiego więzienia, w marcu 1923 r. wyjechał do ZSRR w ramach wymiany więźniów politycznych, gdzie był głównym organizatorem Międzynarodówki Chłopskiej (1923–1931), zastępcą sekretarza generalnego tej organizacji (1923–1928), zastępcą przewodn. Komitetu Wykonawczego Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom (1924–1926), dziennikarzem, literatem, działaczem polonijnym i naukowcem; pierwszym zastępcą wiceprezydenta Akademii Nauk Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (1932–1935). 29 grudnia 1936 r. został aresztowany, 21 sierpnia 1937 r. skazano go na karę śmierci i tego samego dnia rozstrzelano. Szerzej patrz: H. Cimek, *Tomasz Dąbal 1890–1937*, Rzeszów 1993.

⁵ Nikołaj Jeżow, ur. 1895 r. Od 1917 r. w Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji (bolszewików), od lutego 1934 r. członek KC WKP(b), od lutego 1935 r. sekretarz KC WKP(b), zastępca członka Biura Politycznego KC WKB(b). Szef służby bezpieczeństwa ZSRR od 26 września 1936 r. do 25 listopada 1938 r. Był nazywany „krwawym karłem” (154 cm wzrostu). Aresztowany 10 kwietnia 1939 r., osądzony 3 lutego 1940 r., następnego dnia rozstrzelany.

⁶ NKWD – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych, działał w latach 1934–1946.

⁷ WCzK – Ogólnorosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrewolucją, Sabotażem i Spekulacją została powołana przez Radę Komisarzy Ludowych 20 grudnia 1917 r. Komisja ta po reorganizacji 6 lutego 1922 r. nosiła nazwę Państwowy Zarząd Polityczny (GPU), a od 18 września 1923 r. Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny (OGPU), który w lipcu 1934 r. wszedł w skład NKWD.

⁸ Feliks Dzierżyński sprawował funkcję przewodniczącego WCzK, a następnie GPU i OGPU od 20 grudnia 1917 r. do 20 lipca 1926 r., z przerwą od 8 lipca do 21 sierpnia 1918 r. Dzierżyński był ponadto m.in. przewodniczącym Najwyższej Rady Gospodarki Narodowej (WSNCh) od 2 lutego 1924 r. do śmierci, ludowym komisarzem komunikacji od 14 kwietnia 1921 r. do 2 lutego 1924 r. i przewodniczącym Centralnego Zarządu Przemysłu Metalowego („Gławmietałła”) w latach 1924–1926.

przy czym zwiększano „kontyngenty narodowościowe”, podwyższając liczbę osób przeznaczonych do aresztowania (styczeń–listopad 1938 r.). W drugim etapie przystąpiono do represjonowania oprawców, czyli pracowników NKWD, nazywając ich „polskimi szpiegami”. W niełaskę popadł także Jeżow, którego aresztowano 10 kwietnia 1939 r., a kilka miesięcy później osądzono go i rozstrzelano.

Pietrow we wspomnianym tu artykule pisze ogólnie o represjach wobec Polaków w ZSRR, cytując także niektóre dokumenty dotyczące tej akcji. Prześladowania te, oparte na absurdalnych zarzutach, objęły również członków Komunistycznej Partii Polski oraz jej organizacji autonomicznych, tj. Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi i Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy, które zakończyły się rozwiązaniem tych partii⁹. Dlatego Redakcja „Polityki i Społeczeństwa” postanowiła opublikować dokumenty na ten temat, które są mniej znane i poszerzają wiedzę o prześladowaniach Polaków w ZSRR.

---

⁹ Szerzej zob.: H. Cimek, *Komuniści – Polska – Stalin 1918–1939*, Białystok 1990, s. 112 i nn.